

niektóre klasy w warunkach środkowej epoki żelaza, w kulturach komarówickiej, wietulskiej, a także obszarach i koczowniczych Europy — w kulturach wietulskiej i trawickiej. To ostatnie uwagi Brudera, i nie tylko te, są w pełni słuszne. Za studiów autora niniejszej recenzji również stwierdził wynika, że kultura ceramiczna europejskiej wsiółki powstawała w kulturze epoki żelaza w Europie Środkowej.

Europejski podstronny materiał i osad autor słusznie podkreśla odrębność kultury środkowoeuropejskiej od pozostałych grup kultury ceramicznej europejskiej Europy i słusznie wskazuje na ich oryginalny, niezależny proces rozwoju. Gdy przeglądamy formy ceramiczne i osady używane przez autorów, reprezentowane w katalogu na rysunkach przez 474 obrazy, to wypadła stwierdzić, że jedynie około 10% egzemplarzy takiej lub innej formy nawiązuje do klasycznej środkowoeuropejskiej kultury ceramicznej. Reszta to formy jej obecne, niezależnie przystosowane ceramiczne warianty kultury starożytności. Za względu na to, że w ostatnim poglądzie Brudera słusznie dostaje osady środkowoeuropejskie na pierwszym planie (s. 17-18) nie ma.

Omawiana praca jest bardzo cenna, gdyż uzupełnia dotychczasową wiedzę w zakresie i metodach kultury ceramicznej europejskiej. Należy tylko zastrzec, że autor nie stworzył inventaryzacji krzemionek ani inventaryzacji i wzięcia słownictwa ceramicznego (praca ceramiczna ograniczyła się jedynie do topografii).

Eugeniusz Krucik

L'HABITAT ET LA NÉCROPOLE À L'ÂGE DU FER EN EUROPE OCCIDENTALE ET CENTRALE, Bibliothèque de l'École des Hautes Études, IVe Section, fasc. 323, Paris 1975, 135 ss.

W serii wydawnictw historycznych i filologicznych Sorbony ukazały się pod redakcją P. M. Duvala i V. Kruty materiały z odbytego w 1972 r. w Paryżu I archeologicznego kolokwium poświęconego problemowi stosunku osad do cmentarzy w epoce żelaza, głównie na terenach celtyckich. Tytułowej tematyce zostało poświęconych 16 referatów (z tego 15 opublikowano), wygłoszonych przez grupę badaczy francuskich i kilku archeologów z zagranicy. Ich teksty tworzą zasadniczy trzon omawianej publikacji. Uzupełnienie stanowią: słowo wstępne pióra P. M. Duvala, streszczenia wystąpień w ramach dyskusji nad poszczególnymi referatami, a także w czasie dyskusji generalnej na zakończenie sympozjum oraz indeksy (nazw geograficznych oraz imion własnych).

Autorzy poszczególnych referatów poświęconych kolejno różnym regionom zachodniej i środkowej Europy zaprezentowali odmienne ujęcia problematyki stosunku osad do cmentarzy, co wynikało m. in. z różnic stanu badań oraz specyfiki bazy źródłowej. Istotną kwestią przewijającą się wielokrotnie w referatach i dyskusji było zjawisko częstej dysproporcji między materiałami pochodzącymi z tych dwóch podstawowych kategorii stanowisk archeologicznych, przejawiające się w poszczególnych rejonach i przedziałach czasowych w masowym występowaniu znalezisk nekropolicznych a braku materiałów z osad lub na odwrót — w obecności materiałów z osad przy braku znalezisk cmentarnych. Zjawisko to, a także inne węzłowe zagadnienia nie doczekały się zasadniczego, generalnego wyjaśnienia, choćby z tej racji, iż tematyką kolokwium objęto szeroki przedział czasowy (okresy halsztacki i lateński) i rozległe obszary (wiele prowincji Francji, Belgię, Walię, Czechy, Włochy, Turynię i Niemcy południowe) w różnym stopniu zbadane. Użytko dzięki temu szeroką panoramę występowania zjawisk dyskutowanych w czasie obrad kolokwium, lecz równocześnie utrudniło to rozdzielenie faktów przypad-

kowych (wynikających z niewystarczającego stanu badań) od zjawisk o charakterze lokalnym lub ogólnym.

Przedstawienie aktualnego stanu badań nad różnymi aspektami tytułowej problematyki jest więc głównym walorem omawianej publikacji. Jest to równocześnie swoista synteza obecnego stanu wiedzy o źródłach archeologicznych z terenu Francji oraz niektórych innych krajów Europy Zachodniej i Środkowej.

Omawiana publikacja zasługuje niewątpliwie na szkiecowe zaprezentowanie poszczególnych zawartych w niej referatów. Dwa pierwsze były poświęcone wynikom badań francuskich we Włoszech. Ch. Peyre (s. 3-12) omówił wyniki badań w Casalecchio di Reno pod Bolonią (cmentarzysko i osada z VII-III w. p.n.e.), a R. Bloch (s. 13-19) przedstawił problematykę wczesnej epoki żelaza we Włoszech środkowych, szczególnie analizując rozwój przestrzenny osadnictwa nad jeziorem Bolsena.

Kolejne referaty zostały poświęcone Francji południowej. Ch. Goudineau (s. 21, 22) omówił krótko sytuację w Prowansji stwierdzając, iż prawie zupełnie brak tu cmentarzysk, choć znana jest wielka liczba osad wyżynnych. O. i J. Taffanel (s. 23-32) przedstawiły wyniki badań słynnego kompleksu („Cayla de Mailhac”) osad i cmentarzysk ciałopalnych w Mailhac pod Narboną. J. P. Mohen (s. 33-36) zarysował zaś sytuację kulturową w rejonie Bordeaux, charakteryzującym się dominacją kurhanów ciałopalnych i rzadszym występowaniem innych form grobów oraz licznymi osadami wyżynnymi, a także istnieniem powiązań z terenami Kastylii i obszarem kultury Castros.

Następny artykuł, pióra A. Duvala (s. 37-44), dotyczy rozmieszczenia oppidów i cmentarzysk w Normandii, a dalszy, H. N. Savory'ego (s. 45-53), jest poświęcony Walii, krainie pokrytej dużymi i małymi osiedlami obronnymi, skąd znane są tylko nieliczne znaleziska grobowe. Fakt ten autor tłumaczy stosowaniem pochówków bez wyposażenia. Następnie P. R. Giot (s. 55-60) przedstawił zagadnienie form osadnictwa (głównie osiedla obronne różnej wielkości i „souterrains” — sztuczne grotty) oraz cmentarzysk (liczne ozdobne stele kamienne, wczesnolateńskie cmentarzyska urnowe, nieliczne późnolateńskie groby szkieletowe) na terenie Armoryki, a P. P. Bonenfant (s. 61-69) zaprezentował dane o ujawnionych zespołach osadniczych z obszaru Belgii (Rekem, „Montauban” pod Buzenol i Saint Vincent). Następnie R. Joffroy (s. 71-74) omówił sytuację w rejonie Vix (brak cmentarzyska odpowiadającego intensywnemu osadnictwu wczesnej fazy zasiedlenia oppidum na Mont Lassois, brak osad odpowiadających cmentarzyskom lateńskim).

R. Wyss (s. 75-86) zarysował sytuację kulturową w Szwajcarii w okresie lateńskim: obecność dużych cmentarzysk szkieletowych na południowych obrzeżach Alp, po stronie północnej przeważnie mniejsze zespoły nekropoliczne, pojawienie się ciałopalenia w I w. p.n.e., szkielety w jamach odpadkowych na terenie osad — prawdopodobnie wynik obrzędów połączonych z ofiarami z ludzi, odkrycie świątyń celtyckich typu „Viereckschanze” oraz miejsc ofiarnych (autor w ten sposób interpretuje La Tène, Port, Les Sauges pod Cornaux), liczne oppida, a obok tego osady otwarte, sporadyczne odkrycia grobów na terenie osad (np. Bern-Engelbinsi, Bazylea-Gasfabrik). Następnie J. P. Nicolardot (s. 87-93) zobrazował stan badań na terenie Côte-d'Or w Burgundii, skąd znane są liczne wyżynne osiedla obronne, pewna liczba osiedli otwartych, ślady zamieszkiwania jaskiń oraz cmentarzyska kurhanowe halszackie, często z wtórnymi pochówkami lateńskimi.

V. Kruta (s. 95-102) przedstawił sytuację na terenie Czech zwracając uwagę na istnienie dwóch stref: Czechy południowe z licznymi ciałopalnymi cmentarzyskami wczesnolateńskimi i rzadszymi, późniejszymi obiektami tego typu oraz oppidami, a z drugiej strony środkowe i północno-zachodnie Czechy z cmentarzyskami szkieletowymi i osadami otwartymi. Przy okazji słusznie skrytykował zakres stosowania przez badaczy czeskich terminu „zespoły” lub „faza halszacko-lateńska”, zwraca-

cając uwagę, iż okres rzeczywistego współwystępowania form halsztackich i lateńskich nie mógł być zbyt długi.

W kolejnych wystąpieniach F. Maier (s. 103-106) zajął się głównie zagadnieniem stosunku chronologicznego cmentarzysk i oppidum w Manchingu oraz osad i cmentarzysk w Karlstein oraz Wederath, K. Peschel zaś (s. 107-114) omówił problematykę oppidum Steinsburg pod Römheld (starszy gród w Ha D₂₋₃, młodszy gród z LT C-D i w pobliżu nieliczne, współczesne pochówki wtórne w kurhanach halsztackich).

Umieszczony w omawianej publikacji zestaw opracowań dotyczących poszczególnych regionów ukazał bardzo plastycznie różnorodność zwyczajów pogrzebowych stosowanych przez Celtów, istnienie odmiennego rytmu przemian obrządku pogrzebowego w poszczególnych strefach ziem celtyckich oraz specyfiki lokalnej w zestawie bazy źródłowej. Znaczenie tej pracy, niezależnie od licznych, nowych ustaleń szczegółowych zawartych w poszczególnych referatach, polega też na fakcie, iż uzyskaliśmy informacje generalizujące na temat kilku regionów świata celtyckiego, dla których brak było dotąd nowszych opracowań tego rodzaju.

Zenon Woźniak

A. Leube, DIE RÖMISCHE KAISERZEIT IM ODER-SPREE-GEBIET. Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam, 1, 2, Berlin 1974.

W swojej serii „Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam” ukazała się ostatnia monografia autorstwa Leuba z 1974 r., obejmująca okres rzymski na obszarze wschodniej Brandenburgii i Dolnych Łużyc. Praca ta wypełnia lukę w naszej znajomości materialnej i problematyki okresu wpływów rzymskich na terenie NRD. Ukazanie się jej jest tym ważniejszym, że dotyczy ona granic wschodnich tzw. kultury łubuskiej (zwanej też kulturą halsztacką, a następnie grupą łubusko-łużycką) — subkulturowa (niektórzy przenieśli jednostki kulturowe) ciągłej swym ogólnym charakterem do granicy z nią od wschodu kultury przeworskiej, a wykarzającej jednocześnie powiątania ze swym zachodnim sąsiadem, to jest kręgiem naddunajskim. Rozmowa o pracy obejmuje także po części materiały należące do tego ostatniego wymiennego kręgu kulturowego.

Obszar objęty monografią A. Leuba to teren wschodniej Brandenburgii i Dolnych Łużyc. Granicą wschodnią stanowi Odra i dolny bieg Nysy Łużyckiej, zachodnią w przybliżeniu bieg rzek Haveli i Nuthe (zwat z obszarem Berlinia), granica południowa pokrywa się w przybliżeniu z biegiem Czarnej Elbry, północna ciągnie się po południową część Uckermarku.

Główny punkt ciężkości polskimi został na opracowanie części katalogowej. Wielką zaletą autora jest to zebranie materiałów, poprzednio nie publikowanych lub też jedynie wzmiankowanych, które uległy zniszczeniu bądź też rozprószeniu w czasie II wojny światowej. Dużą pomocą w rekonstrukcji bazy materiałowej były rachunki w Muzeum w Potsdamie katalogi i inventarze placówek muzealnych zniszczonych podczas działań wojennych. Nie udało się jednak autorowi wykorzystać w pełni materiałów pochodzących z opracowanego obszaru, a znajdujących się obecnie w placówkach archeologicznych na terenie NRD i w Berlinie Zachodnim.

Praca obejmuje zasadniczo materiały zebrane do roku 1962. Z badań późniejszych zostały włączone tylko wyniki własnych prac wykopaliskowych i publi-

¹ A. Leube, Die kulturelle Entwicklung von der Bronze zur späten römischen Kaiserzeit im Oder-Spree-Gebiet Brandenburgs, „Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift”, 8, 1964, s. 148-149.